

<https://doi.org/10.32405/2411-1309-2021-27-182-194>

УДК 372:37.026

ПРОЄКТУВАННЯ ПІДРУЧНИКА З ІНТЕГРОВАНОГО КУРСУ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ ДЛЯ 5-ГО КЛАСУ

Олена Пометун,

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-4602-6383>

 opometun@gmail.com

Нестор Гупан,

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0001-8613-9705>

 nestorgupan@gmail.com

Статтю присвячено розробленню теоретичних та методологічних засад проектування нового підручника з інтегрованого курсу історії та громадянської освіти для 5-го класу «Досліджуємо історію і суспільство». Підручник створено за вимогами Державного стандарту освіти України (2020), що обумовлює подальше реформування базової ланки середньої освіти на засадах Нової української школи, та реалізації цих ідей у Типових освітніх програмах та модельних навчальних програмах з предметів і курсів 5–6 класів. Аналіз названих документів засвідчує кардинальні зміни змісту і підходів до навчання учнів на базовому рівні освіти, серед яких: активна інтеграція предметного змісту як у середині освітніх галузей, так і міжгалузєва, перехід до активної моделі навчання із застосуванням відповідних видів діяльності учнів, адаптаційний характер курсів 5-го та 6-го класів, орієнтація навчання на формування ключових компетентностей і наскрізних умінь учнів.

Ключові слова: історія та громадянська освіта, інтегрований курс, підручник, 5 клас, проектування.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Прийняття Державного стандарту базової середньої освіти 2020 р. (Державний стандарт, 2020) обумовлює подальше реформування освіти на засадах Нової української школи. Ідеї стандарту реалізуються такими документами, як Типові освітні програми та модельні навчальні програми з предметів і курсів для адаптаційного циклу (5–6 класи) з усіх освітніх галузей (Модельні навчальні програми, 2021).

Аналіз названих документів свідчить про кардинальні зміни не лише нормативної бази, а й її змісту і підходів до навчання учнів на базовому рівні освіти. Серед таких підходів — інтеграція предметного змісту як у середині освітніх галузей, так і міжгалузева, перехід до активної моделі навчання із застосуванням відповідних видів діяльності учнів, адаптаційний характер предметів і курсів 5-го та 6-го класів, орієнтація навчання на формування ключових компетентностей і наскрізних умінь учнів. Виходячи з окреслених завдань, колективом наукових співробітників відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України О. Пометун, Т. Ремех, Ю. Малієнко, П. Морозом було запропоновано модельну програму з інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» (Пометун, Ремех, 2017). Створення інноваційного підручника, який дозволив би розв'язати окреслені Державним стандартом базової середньої освіти і названою модельною програмою завдання, потребувало пошуку шляхів кардинального оновлення змісту й методичного апарату навчальної книги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Теоретико-методичні засади сучасного компетентнісно орієнтованого підручника останніми роками стали предметом розгляду значної кількості науковців. Здійснивши аналіз досліджень (Буряк, 2013; Даниєлян, 2007; Топузов, Вяткіна, 2016; Кодлюк, 2014; Малієнко, 2016; Томчук, 2011) та враховуючи підходи, ґрунтовно викладені в наших попередніх публікаціях (Пометун, 2015; Пометун, Гупан, 2014; Пометун, Гупан, 2019), виокремимо ті підходи, що можуть бути використані під час розроблення підручника з інтегрованого курсу історичної та громадянської освітньої галузі:

- сучасний підручник є комплексною багатокомпонентною моделлю навчального процесу (Кодлюк, 2014), склад якої визначається, зокрема необхідністю організації активної діяльності учнів і містить різні види текстів, завдань, інструкцій, позатекстових компонентів, поєднаних спеціальним дизайном. Він має допомогти учневі й учителю організувати пізнавальну діяльність максимально ефективно, перетворивши кожен параграф на певний завершений цикл компетентнісно орієнтованого навчання: від планування результатів засвоєння змісту учнями до набуття учнями знань, умінь, ставлень і їхньої перевірки (Топузов, 2012; Кодлюк, 2014);
- він повинен забезпечити формування громадянської й історичної компетентності учнів (знання, уміння й навички, ставлення до подій та процесів, гро-

мадянську позицію), а отже, і розвиток емоційно ціннісної сфери учнів (Пометун, 2015; Малієнко, 2016);

- засобами підручника з інтегрованого курсу має бути сформована наукова картина світу, цілісний образ життя суспільства, який би давав змогу успішної самореалізації кожного учня, був вихідним пунктом і результатом будь-якого пізнавального процесу, кожної взаємодії зі світом (Засекаїна, 2018);

- зміст і методичний апарат підручника мають сприяти практичному використанню здобутих знань та розвитку компетентностей і наскрізних умінь учнів (Пометун, Гупан, 2014; Гринюк, 2016);

- система запитань і завдань у підручнику має бути орієнтована на формування в учнів складних мисленневих операцій різного рівня (Пометун, Гупан, 2019).

Викладені положення можна, на нашу думку, розглядати як сукупність вимог до підручника нового типу, що відповідає вимогам Державного стандарту базової середньої освіти. Їх системна реалізація дозволить розробити концептуальні засади проектування нового підручника з інтегрованого курсу історії та громадянської освіти для 5-го класу.

Мета статті — визначення теоретико-методичних засад проектування підручника з інтегрованого курсу історії та громадянської освіти для 5-го класу «Досліджуємо історію і суспільство».

Виклад основного матеріалу дослідження. Розроблюваний підручник насамперед орієнтований на вимоги названої вище модельної програми. Тому розглянемо їх детальніше.

Модельна програма курсу «Досліджуємо історію і суспільство» визначає його *освітню мету* як розвиток в учнів самоідентичності, почуття власної гідності через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, приналежності до України, українського народу, спільних історичних, політичних і духовно-культурних цінностей, формування свобод людини (Пометун, Ремех, 2017). Серед важливих характеристик програми курсу зазначимо, що вона:

- дозволяє повністю реалізувати всі результати Державного стандарту базової середньої освіти з історії та громадянської освіти у адаптаційному циклі;
- забезпечує формування компетентностей і наскрізних умінь учнів;
- логічно поєднує історичний і громадянознавчий складники змісту;
- враховує знання, уявлення і уміння учнів, здобуті у початковій школі;
- доступна молодшим підліткам за змістом і повністю відповідає особливостям адаптаційного циклу базової освіти;
- зорієнтована на активну навчально-пізнавальну діяльність дітей.

Державний стандарт базової середньої освіти визначає предмети і курси для 5-го класу як адаптаційні. Це обумовлює потребу дотримання наступності між початковим та базовим освітніми рівнями, врахування психолого-педагогічних особливостей молодших підлітків, певну початковість, елементарність змісту предметів

та курсів і тих вимог, які висуваються до обов'язкових результатів навчання учнів. Тому зміст курсу має пропедевтичний (вступний) характер, що визначає принципи відбору змісту та стилістичні особливості його подачі:

- історичні події та явища, життєдіяльність людей подаються фрагментарно, скорочено;
- основна увага зосереджується на формуванні в учнів початкових уявлень про минуле й сьогодення й елементарні уміння роботи з джерелами інформації;
- відбір запропонованих історичних фактів, подій, персонажів тощо збалансовано як з погляду всесвітньої/національної/регіональної історії, так і полікультурності, багатоперспективності минулого й сьогодення;
- розділи курсу, запропоновані для 5 класу, дають учням змогу послідовно опанувати відповідну інформацію та початкові вміння, ставлення, що формують основу їхньої подальшої громадянської та історичної освіти;
- історичний та громадянознавчий складники логічно поєднані й тісно переплетені у навчальному матеріалі;
- зміст курсу спрямовано на розвиток у школярів інтересу до предмета та мотивації до його вивчення.

Програмою визначені очікувані результати навчання учнів до кожного розділу, зорієнтовані на формування відповідних компетентностей і наскрізних умінь учнів відповідно Державного стандарту базової середньої освіти у логічному поєднанні знаннєвого, смислового й діяльнісного компонентів.

Також програмою визначені основні види навчальної діяльності учнів, конкретизовані під зміст кожного з розділів курсу. Адже постійне залучення учнів до активної різноманітної діяльності може забезпечити реальне досягнення планованих у програмі результатів. Учитель, організовуючи освітній процес, може диференціювати/ускладнювати кожний із запропонованих видів діяльності за рахунок зменшення допомоги учням аж до їхньої повної самостійності чи ускладнення завдань, пропонуючи їм оперувати більшим обсягом інформації чи складнішими способами діяльності.

З урахуваннями теми уроку в освітній процес рекомендовано включати такі види діяльності учнів: *підготовка* учнями коротких (1–2 хв.) *усних повідомлень*; *пошукові завдання*; *практичні завдання*; *завдання для розвитку критичного та системного мислення*; *творчі завдання*; *обговорення та дискусії*; *індивідуальні/групові проекти*.

Концепція підручника як важливого засобу навчання школярів, що відповідає поданим вище характеристикам, виходить із того, що він має максимально забезпечити можливості самостійної роботи учнів з курсу як на уроці, так і вдома. Беручи до уваги вікові особливості пізнавальної діяльності дітей 10–11 років, в учнів мають бути сформовані первинні поняття та уявлення про розвиток, предмет вивчення і важливу роль знань про зміни і розвиток суспільства, життя людей в спільноті,

взаємозв'язок людини і суспільства. Учні мають також опанувати на початковому рівні (вміти оперувати) значною кількістю історичних термінів. Виокремлення таких важливих теоретичних положень потребує спеціальних елементів методичного апарату навчальної книги, наприклад, винесення визначень основних понять у спеціальні рамки, виділення шрифтом, пояснення складних/нових для учнів термінів в тексті або посиланнях та ін. (Пометун, Гупан, 2014).

Зрозуміло, що успішність учнів у навчанні історії та громадянської освіти може бути досягнуто за умови опанування вміннями і навичками опрацювання навчального матеріалу, тому саме це є предметом спеціальної уваги на уроках з курсу. У підручнику має передбачатись система спеціальних завдань, які продовжують розвиток започаткованого у попередні роки осмисленого читання, формують читальські стратегії, критичне мислення та інші наскрізні вміння.

Для ознайомлення дітей з історичними джерелами різних типів, як письмовими, так і речовими, включаючи пам'ятки культури, що формують навколишнє історичне середовище, у книзі мають міститись різноманітні писемні джерела, ілюстрації із зображенням аутентичних візуальних джерел, фотографії речових пам'яток та музейних експозицій. Кожне джерело має супроводжуватися відповідним перетворюючим або творчо-пошуковим завданням (Пометун, Гупан, 2019).

Розглянемо, як авторський колектив реалізовував ці підходи у підручнику «Досліджуємо історію і суспільство».

За структурою матеріал підручника розподілений на розділи відповідно до програми. Кожен із розділів складається з параграфів — «уроків», параграфи — з пунктів. На нашу думку, особливості подання змісту цього курсу (коли на кожному уроці значну частину часу відводиться на опанування нового матеріалу) структурування підручника на дозовані для кожного уроку частини є оптимальним. До того ж, у більшості випадків матеріал наступного параграфу навіть в рамках однієї теми не є продовженням попереднього, адже матеріал подається у вигляді окремих невеличких історичних/громадянознавчих сюжетів. Кожен параграф є цілісною системою компонентів, що забезпечують досягнення очікуваних результатів конкретного уроку та орієнтовані на активну діяльність учня. У підручнику поєднано основний (інформаційний) текст, візуальний ряд, включаючи поліграфічний дизайн, та методичну складову для опрацювання учнями і вчителем кожної теми та розділу в цілому.

З метою активізувати пізнавальний інтерес учнів всі назви параграфів і пунктів сформульовано у вигляді запитань, що відбивають основну ідею, думку відповідного тексту, наприклад: *«Чому люди пам'ятають свою історію. Що таке історія. Що досліджує наука історія. Чому вивчати історію важливо»*.

Інформаційна функція підручника забезпечена наявністю у параграфах спеціального авторського тексту (де розкриваються основні ідеї і поняття теми). Причому розмір такого авторського тексту в усьому параграфі не перевищує 700–900

слів (кожен пункт складається з 3–4 абзаців). Очевидно, що частина навчальної інформації подається у цьому випадку за рахунок додаткових текстових (документів, прислів'їв, приказок, віршів тощо, пов'язаних з темою уроку, пояснювальних текстів, наприклад до ілюстрацій) і позатекстових елементів, які доповнюють, конкретизують, ілюструють авторський текст. Цей стислий текст учні мають навчитись читати глибоко і осмислено, структурувати його (виділяти головне, окремі епізоди, складати план), формулювати запитання до нього.

Позатекстові елементи представлено як фотографії, малюнки, схеми, та інфографіку. У книзі вони відіграють роль самостійного джерела знань та досліджень учнів і супроводжуються відповідними завданнями та інструкціями.

Очевидно, що кожен з елементів методичного апарату працює через постановку перед учнями пізнавальних завдань різного дидактичного спрямування, що орієнтовані на види діяльності учнів, зазначені у програмі, і складають певну систему. У підручнику «Досліджуємо історію і суспільство» завдання розподілені за такими групами:

1) завдання, що актуалізують життєвий досвід і уявлення учнів про суспільне життя, розташовані перед початком вивчення нової теми — на початку кожного з параграфів, наприклад такі: *«Чим люди схожі, а чим відрізняються між собою? Чому кожна людина — це неповторна особистість?» (§ 1); «Чому Землю називають спільним домом природи і людства? Як пов'язані місцевість, де живе людина, і спосіб її життя?» (§ 4);*

2) дослідницькі запитання й завдання, які спираються на наявні в учнів з початкової школи знання, уявлення й уміння. Вони дозволяють мотивувати учнів і окреслити перспективу їх розширення/вдосконалення на цьому уроці, відштовхуючись від рівня найближчого розвитку дітей. У таких завданнях учням пропонується висловити припущення, пошукати версії, обговорити думки. Після виконання цього завдання, навіть, якщо учні помилились, вони опануватимуть інформацію за допомогою тексту книги. Проте їхня увага вже буде сконцентрована на пошуку правильних відповідей або порівнянні своїх думок з авторами підручнику. Серед таких завдань, такі: *«Для чого люди вигадали карти? Що зображують на картах? Як ними користуватись? Яку інформацію ви можете отримати з цієї карти? Коли ви можете скористатись цією інформацією?» (§ 5); «Роздивіться позначки, які можуть складати легенду історичної карти, та поясніть необхідність такої інформації для вивчення певної теми» (§ 5).* Вони також передують викладу нової теми і розташовані на початку кожного з параграфів;

3) завдання для опрацювання тексту, вміщені перед кожним пунктом параграфа на початку тексту (адже учні мають розуміти, навіщо вони опрацьовують той чи інший текст і яким має бути результат). Серед них є окремі завдання на розмірковування й більш складні проблемні завдання. Зазначимо, що завдання для усвідомлення смислу авторського тексту потрібно поставити перед учнями

до початку опрацювання тексту. Під час читання авторського тексту (чи розповіді вчителя, що може його замінювати) варто звертати увагу на розтлумачені основні поняття, іноді фрагменти документів і обов'язково ілюстрації, що пов'язані з темою уроку та завдання на опрацювання цих ілюстрацій документів. Основним способом опрацювання авторського тексту є коментоване читання його учнями вголос по черзі й виконання завдань до тексту після читання. Це, наприклад, завдання: *«Визначте кілька причин того, чому людська діяльність у минулому і сьогодні часто наносить шкоду природі (§ 6); Що таке історико-географічні регіони? Як етнографія допомагає в дослідженні історії певного регіону?» (§ 6);*

4) завдання на розвиток критичного мислення учнів (подаються через завдання «запитайте», «доведіть», «порівняйте», «висловіть власну думку»): *«Чому людям потрібні різноманітні джерела інформації? Свою думку аргументуйте прикладами» (§ 7); «У групах придумайте заголовок медіатексту (для газетної статті чи інтернет-публікації) про відому всім подію, що відбулася в класі або школі. Визначте, кому адресоване ваше повідомлення. Про що основне в ньому йтиметься? Порівняйте ваші ідеї з думками інших» (§ 7);*

5) завдання на осмислення нового матеріалу, вміщені всередині тексту пункту. Частіше за все вони супроводжують документи та ілюстрації, наприклад: *«Розгляньте зображення історичних джерел. Поясніть, до яких видів вони відносяться. Поміркуйте, що саме вони можуть розповісти про життя людей в минулому» (§ 8); «Які з наведених джерел є первинними, а які — вторинними? Свою думку поясніть. Які можливості для дослідження і вивчення історії надає кожне з джерел?» (§ 8);*

6) завдання для повторення і узагальнення результатів уроку, що вміщені наприкінці параграфа, серед яких більш прості — репродуктивні завдання і більш складні — перетворюючі та творчо-пошукові, наприклад: *«Закінчіть речення: Історичними джерелами можуть бути... Чим відрізняються первинні джерела від вторинних?» (§ 8); та «Коли ви готуєте презентацію чи доповідь для уроку історії, до яких джерел вам краще звернутись — первинних чи вторинних? Чому?» (§ 8).*

Окремим інноваційним складником системи завдань у підручнику є завдання, що вміщені під QR-кодом. Вони можуть доповнити етап осмислення нового матеріалу і дають вчителю можливість урізноманітнити активності п'ятикласників, відібрати ті завдання, що відповідають пізнавальним потребам саме цих дітей. Ще під одним окремим QR-кодом містяться спеціальні рефлексивні завдання, які дають вчителю змогу організувати підсумкову частину уроку.

За типологією у системі завдань підручника вчитель може знайти завдання різного рівня, що допоможуть йому визначити рівень опанування матеріалу учнями і оцінити їх.

Низькому рівню відповідають *репродуктивні* завдання, що вимагають правильного відтворення засвоєних знань. Вони подані інколи (якщо мова йдеться про складні для сприйняття учнів поняття чи події) перед текстами в параграфі і на-

прикінці параграфа (перші 3–4 завдання чи запитання). Наприклад, до § 9 «Чому писемні джерела важливі для вивчення історії» це такі питання: 1. Які бувають писемні джерела? 2. Про що ми можемо дізнатися з писемних джерел різних видів?

Достатньому та високому рівню відповідають *пошукові, дослідницькі* завдання, коли учні мають під керівництвом вчителя або самостійно виявити нові ознаки засвоєного поняття, або «здобути» (самостійно чи колективно) нові знання і ідеї/висновки на основі раніше набутих в ситуації навчального ускладнення. Такі завдання можна знайти перед текстами або тексті пунктів параграфа. Також це більшість завдань під QR-кодом та останні 2–3 завдання, подані курсивом наприкінці параграфу. До того ж у § 9 це такі завдання: «Що потрібно знати і вміти дослідникові, аби використовувати писемні джерела для написання історії? Що розповідає документ про смерть Київського князя Олега у X ст.? Чи можемо ми довіряти цій розповіді? Чому?».

Завдання *практичні*, які потребують доцільного вправного застосування набутих компетентностей (в основному під час виконання проєктів чи домашнього завдання) однозначно належать до високого рівня навчальних досягнень. Наприклад, до § 6 «Напишіть на дошці назву свого населеного пункту. Згадайте 5–6 назв населених пунктів рідного краю — малої батьківщини, і запишіть їх на дошці також. Об'єднайтеся у групи відповідно до кількості назв і опрацюйте інформацію щодо вашої назви, скориставшись пам'яткою. Якщо ви не можете розтлумачити назву, зробіть припущення, чому вона саме така. Ознайомте однокласників з результатами вашого дослідження.»

Велика кількість завдань дозволяє кожному вчителю організувати навчання відповідно до вимог модельної програми, індивідуальних особливостей дітей та рівня класу. Виконання завдань передбачає диференціацію з урахуванням різного рівня розвитку дітей (з кількох запропонованих вони можуть вибрати або простіший, або складніший варіант).

Завдання для учнів також передбачають оптимальне поєднання різних форм навчання: індивідуальної, парної, групової та колективної, що зазначено в інструкціях до виконання завдань. Це є дуже важливим у контексті формування ключових, соціальної та громадянської компетентності учнів.

Авторами звернено увагу на методичну доцільність ілюстративного матеріалу. У підручнику він складається з кількох частин:

- піктограми, які є показниками повторюваних рубрик, що орієнтують учнів на певний вид навчальної діяльності, вони позначають завдання на початку параграфа, у тексті, домашнє завдання тощо;
- малюнки на історичні або суспільствознавчі теми, які дозволяють учням «включати» наочне мислення в аналіз запропонованої ситуації;
- документальні фотографії чи ілюстрації картин, що відображають події минулого та сьогодення. В окремих параграфах, там, де це доцільно, подаються

збільшені фрагменти фотографій або зображень пам'яток минулого чи схематичні рисунки, що узагальнюють зображення і забезпечують можливість їх аналізу учнями 5-го класу;

- історичні, політичні й географічні карти, які розвивають просторову компетентність учнів. Карти адаптовані до вікових особливостей п'ятикласників;
- таблиці, схеми, асоціативні кульки та куці тощо;
- інфографіка, що сьогодні є важливим візуальним джерелом інформації і подає її у комплексному вигляді з використанням слів, цифр, малюнків та кольорів;
- звороти обкладинки, що орієнтують учня на певний зміст та підвищують його зацікавленість предметом, мотивацію навчання.

Уроки, що проводяться за параграфами у підручнику, спираючись на його методичний апарат, відтворюватимуть таку методику і структуру:

- *вступна частина*: виконання завдання, що починає параграф і відображає основну проблему (питання), якій присвячено урок. Оголошення теми, і завдань уроку;

- *основна частина*: опрацювання смислових частин параграфа – пунктів (їх, як правило, 2–3). Вони мають назви у вигляді запитань, на які відповідає зміст пункту. Їх опрацювання відбувається через виконання загальних завдань на осмислення тексту (уміщені перед текстом) і завдань на осмислення змісту матеріалу (усередині тексту).

- *заклучна частина*: наприкінці параграфа є завдання і запитання, за якими вчитель і самі учні можуть перевірити, чи досягли вони очікуваних від уроку результатів, а також виконати завдання з рефлексії, само та взаємооцінювання. Ці запитання і завдання розраховані на репродуктивний і пошуковий рівні пізнавальної діяльності учнів;

- завершується кожен параграф декількома варіантами домашнього завдання переважно творчого характеру, але різного рівня складності, з яких учитель (учні за бажанням) можуть обирати свій.

Висновки. Отже, проведені дослідження дають змогу стверджувати, що підручники з інтегрованого курсу історії та громадянської освіти мають бути інноваційними як за способом подання змісту, так і методикою роботи з ним. А це потребує принципово нових способів подання тексту і проектування методичного апарату. Безумовно, це вимагає спеціальної роботи вчителя з підготовки до повноцінного використання такого підручника.

Текст та методичний апарат інтегрованого підручника мають враховувати новизну запропонованих підходів не лише для вчителя, а й для учнів, а отже давати змогу організації диференційованого навчання, різноманітних активностей учнів, серед яких вчитель обиратиме ті, що підходять для того чи іншого класу чи задовольняють потреби конкретної дитини. Наявність у підручнику логічно вибудованої, але значної за обсягом системи різнорівневих завдань створить умови для

реального вибору учителем лише деяких з них, що з одного боку забезпечать досягнення очікуваних результатів уроку, а з іншого — будуть посильними і доступними для учнів. Сприятимуть розв'язанню цих завдань і елементи підручника, що викликають безпосередній інтерес учнів, наприклад, різноманітна кольорова наочність, простір як для творчості, так і для діяльності за зразком, зв'язок навчального матеріалу з життям.

Співвідношення цих компонентів у структурі інтегрованого підручника, їх обсяг та розташування, які можуть підвищити дидактичний потенціал підручника, мають стати предметом подальших методичних досліджень педагогів.

Використані джерела

- Буряк, Г. Г. (2013). Підготовка учебника нового формата. *Вестник ВГМУ*, 12(4), 146–150. http://vestnik.vsmu.by/do wnloads/2013/4/2013_12_4_146-150.pdf
- Гринюк, О. С. (2016). Шкільний підручник з природознавства як засіб інтеграції знань та формування дослідницьких умінь старшокласників. *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць*. 16, 92–99.
- Даниэльян Я. В. (2007). Современные концепции школьного учебника. <http://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyyekontseptsii-shkolnogouchebnika>
- Державний стандарт базової середньої освіти (2020). Постанова КМУ № 898 від 30.09.2020 року. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886
- Пометун, О. І., Ремех, Т. О. та ін. (2017). Досліджуємо історію і суспільство (інтегрований курс). 5–6 класи. <https://osvita.ua/school/program/model-prog-nush/83124/>
- Топузов, О.М., Вяткіна, О.Б. (ред). (2016). Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проєктів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ: Педагогічна думка, 5–15.
- Топузов О. М. (2012) Роль і місце підручника в реалізації компетентнісного підходу до навчання. *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць*. 12, 241–247.
- Засекина, Т. М. (2018). До концепції підручника інтегрованого курсу «Природничі науки». *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць*. 20, 111–126. http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2018_20_12
- Кодлюк, Я. П. (2014). Концептуальні основи побудови підручника для початкової школи. *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць*. (14), 284–292. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2014_14_34
- Малієнко, Ю. Б. (2016). Формування історичної компетентності засобами підручника з історії середніх віків. *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць*. 16, 203–212.
- Модельні навчальні програми для 5–9 класів нової української школи. (2021). <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>
- Пометун, О. (2015). Реалізація компетентнісного і діяльнісного підходів у сучасному підручнику історії. *Український педагогічний журнал*. 2, 146–157.

- Пометун, О. І., Гупан, Н.М. (2014). Проектування шкільного підручника: вимоги і проблеми. *Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць*. 14, 564–573.
- Пометун, О.І., Гупан, Н.М. (2019). Таксономія Б. Блума і розвиток критичного мислення школярів на уроках історії. *Український педагогічний журнал*, 3, 50–57.
- Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти. (2021). Наказ Міністерства освіти і науки України (19 лютого 2021). <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti>
- Терлецька, Л. (2014). Вибір активних методів навчання в організації навчально-пізнавальної діяльності підлітків. *Людознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 29 (1), 193–201.
- Томчук, М. (2011). Методологічні засади створення сучасного шкільного підручника. *Психологія і суспільство*. 4, 124–128.

References

- Buriak, H. H. (2013). Podhotovka uchebnyka novoho formata. *Vestnyk VHMU*, 12(4), 146–150. http://vestnik.vsmu.by/do_wnloads/2013/4/2013_12_4_146-150.pdf (in Ukrainian).
- Hryniuk, O. S. (2016). Shkilnyi pidruchnyk z pryrodoznavstva yak zasib intehratsii znan ta formuvannia doslidnytskykh umin starshoklasnykiv. *Problemy suchasnoho pidruchnyka: zb. nauk. prats.* 16, 92–99. (in Ukrainian).
- Danyэlian Ya. V. (2007). Sovremennyye kontseptsyy shkolnoho uchebnyka. <http://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyyekontseptsii-shkolnogouchebnika> (in Russian).
- Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity (2020). *Postanova KМУ № 898 vid 30.09.2020 roku*. https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/76886 (in Ukrainian).
- Pometun, O. I., Remekh, T. O. ta in. (2017). Doslidzhuiemo istoriiu i suspilstvo (intehrovanyi kurs). 5–6 klasy. <https://osvita.ua/school/program/model-prog-nush/83124/> (in Ukrainian).
- Topuzov, O.M., Viatkina, O.B. (red). (2016). Ekspertyza shkilnykh pidruchnykiv: instruktivno-metodychni materialy dlia ekspertyzy elektronnykh versii proektiv pidruchnykiv dlia uchniv 8 klasu zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv. Kyiv: Pedahohichna dumka, 5–15. (in Ukrainian).
- Topuzov O. M. (2012) Rol i misce pidruchny`ka v realizaciyi kompetentnisnogo pidxodu do navchannya. *Problemy` suchasnoho pidruchny`ka: zb. nauk. pracz`*. 12, 241–247. (in Ukrainian).
- Zasiekina, T. M. (2018). Do kontseptsii pidruchnyka intehrovanoho kursu «Pryrodnychi nauky». *Problemy suchasnoho pidruchnyka: zb. nauk. prats.* 20, 111–126. http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2018_20_12 (in Ukrainian).
- Kodliuk, Ya. P. (2014). Kontseptualni osnovy pobudovy pidruchnyka dlia pochatkovoї shkoly. *Problemy suchasnoho pidruchnyka: zb. nauk. prats.* (14), 284–292. Vidnovleno z http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2014_14_34 (in Ukrainian).
- Maliienko, Yu. B. (2016). Formuvannia istorychnoi kompetentnosti zasobamy pidruchnyka z istorii serednykh vikiv. *Problemy suchasnoho pidruchnyka: zb. nauk. prats.* 16, 203–212. (in Ukrainian).

- Modelni navchalni prohramy dlia 5–9 klasiv novoi ukrainskoi shkoly. (2021). <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku> (in Ukrainian).
- Pometun, O. (2015). Realizatsiia kompetentnisnogo i diialnisnogo pidkhdov u suchasnomu pidruchnyku istorii. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 2, 146–157. (in Ukrainian).
- Pometun, O. I., Hupan, N.M. (2014). Proektuvannia shkilnoho pidruchnyka: vymohy i problemy. *Problemy suchasnoho pidruchnyka: zb. nauk. prats.* 14, 564–573. (in Ukrainian).
- Pometun, O.I., Hupan, N.M. (2019). Taksonomiia B. Bluma i rozvytok krytychnoho myslennia shkoliariv na urokakh istorii. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*, 3, 50–57. (in Ukrainian).
- Pro zatverdzhennia typovoi osvitoi prohramy dlia 5–9 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity. (2021). *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy (19 liutoho 2021)*. <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-dlya-5-9-klasiv-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (in Ukrainian).
- Terletska, L. (2014). Vybir aktyvnykh metodiv navchannia v orhanizatsii navchalno-piznavalnoi diialnosti pidlitkiv. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. 29 (1), 193–201. (in Ukrainian).
- Tomchuk, M. (2011). Metodolohichni zasady stvorennia suchasnoho shkilnoho pidruchnyka. *Psykhoholohiia i suspilstvo*. 4, 124–128. (in Ukrainian).

Olena Pometun *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Senior Researcher, Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.*

Nestor Gupan *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Senior Researcher, Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.*

DEVELOPMENT OF TEXTBOOK ON THE INTEGRATED COURSE IN HISTORY AND CIVIC EDUCATION FOR 5TH GRADE

The article is dedicated to the development of the theoretical and methodological basis of the development of a new textbook on the integrated course in history and civic education for 5th grade “Exploring History and Society”. The textbook is based on the requirements of the State Standard (2020) which requires further reformation of the secondary school education on the basis of the New Ukrainian school. Ideas of the New Ukrainian School are also realized in typical and model curricula for grades 5–6. Analysis of the documents described above shows cardinal changes to the content that should be approved in education for secondary school students. Among these changes are the following: active integration of course contents both within the educational fields and between them, change towards an active model of education with the use of appropriate types of educational activities of students, adaptational quality of the courses for 5th and 6th grades, orientation on forming of key skills and competencies.

Authors proved that a modern textbook should be a complex, multidimensional model of the educational process. The contents of this textbook are predetermined by the need for the organization of active student participation and include different types of texts, assignments, guidelines, non-textual components all being organically tied together by a specific design. It

must help students and teachers to organize the cognitive process in the most effective way by turning every paragraph into a closed cycle of competency-based education from the planning of results on learning of the content to mastering new knowledge and skills by students, and assessment of their achievements.

Through the adoption of the textbook on integrated course students should acquire a scientific worldview and complete understanding of society's functioning that would help them to successfully realize their potential.

The textbook also must provide for civic and historical competency of students (knowledge, skills, civic views). It means that the methodological apparatus of the textbook has to help students to use their knowledge in practice.

Keywords: history and civic education, integrated course, textbook, 5th grade, development.